

สัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการมองเห็นตนเอง
ในปัจจุบันกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของ
ผู้สูงอายุในมูลนิธิจงฮั่ว จังหวัดสงขลา¹
The Relationship between Interpersonal
Relationship and Current Self-concept with
Self-esteem of the Elderly at Jong-Hua
Foundation, Songkhla Province¹

มาธูรี อุไรรัตน์^{2*} และเกษตรชัย และหิมี³
Mathuree Urairat^{2*} and Kasetchai Laeheem³

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชาปฏิบัติการวิจัยทางสังคมศาสตร์ชั้นสูง

² นักศึกษาปริญญาเอก สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา 90110

³ รศ.ดร., ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา 90110

¹ This Research is Part of the Course Practicum in Advanced Social Science Research

² Student, Doctor of Philosophy in Human and Social Development, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Songkhal, 90110

³ Assoc. Prof. Dr., Department of Education Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Songkhal, 90110

* Corresponding author: E-mail address: mathuree.ur007@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลและการมองเห็นตนเองในปัจจุบัน กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา โดยเก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิจึงฮั่ว จำนวน 24 คน ผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในระดับน้อย โดยผู้สูงอายุมีสัมพันธ์ภาพระหว่างเพื่อนระหว่างเจ้าหน้าที่ ระหว่างชุมชน และการมองเห็นตนเองในปัจจุบันอยู่ในระดับปานกลาง และผู้สูงอายุมีสัมพันธ์ภาพระหว่างญาติและมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองระดับน้อย ซึ่งสัมพันธ์ภาพกับเพื่อนและการมองเห็นตนเองในปัจจุบันมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และสัมพันธ์ภาพกับกับชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

คำสำคัญ: สัมพันธภาพ การเห็นคุณค่าในตนเอง ผู้สูงอายุ

Abstract

This research aimed to study the interpersonal relationship and current self-concept with self-esteem of the elderly at Jong-Hua Foundation, Songkhla Province. The data were collected using a questionnaire asking 24 elderly living at the foundation. The study found that the elderly had a low level of self-esteem. The relationship between friends, staff, community and the current self-concept of the elderly was at a moderate level while the relationship with their relatives and self-esteem was at a low level. Their relationship with friends and their current self-concept was positive with self-esteem at a statistically significant level of .001 and their relationship with the community was positive with self-esteem at a statistically significant level of .05

Keywords: Relationship, Self-Esteem, The Elderly

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีอัตราการภาวะเจริญพันธุ์อยู่ในระดับต่ำกว่าระดับทดแทนมาอย่างต่อเนื่องเป็นผลมาจากการวางแผนครอบครัวในอดีตจึงทำให้โครงสร้างประชากรมีการเปลี่ยนแปลงไปมากจากปี 2513 สัดส่วนประชากรวัยเด็กต่อวัยแรงงานต่อวัยผู้สูงอายุเท่ากับ 45.12 49.99 4.89 เปลี่ยนเป็น 29.25 63.43 7.33 ในปี 2533 และปี 2552 มีสัดส่วนเท่ากับ 21.00 67.52 11.90 จะเห็นได้ว่ามากขึ้นด้วย โดยคาดว่าในปี 2570 แนวโน้มสัดส่วนประชากรวัยเด็กต่อวัยทำงานและวัยสูงอายุจะเท่ากับ 14.41 62.86 22.73 [1] ซึ่งนอกจากนั้นใน พ.ศ.2550 ยังพบว่ามีส่วนของผู้สูงอายุที่ต้องอาศัยอยู่คนเดียวโดยลำพังเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 7.7 [2] และมีผู้สูงอายุบางกลุ่มที่ต้องอาศัยอยู่กับบุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่ครอบครัวด้วยความจำเป็นหลายประการ อาทิ เช่น ถูกทำร้าย ถูกทอดทิ้ง โสียด ไม่มีญาติหรือผู้ดูแล ด้วยเหตุผลเหล่านี้ มูลนิธิ สถานสงเคราะห์ หรือ บ้านพักคนชราจึงเป็นบ้านหลังสุดท้ายที่ผู้สูงอายุเลือกให้เป็นที่พักพิงในวาระสุดท้ายของชีวิต

มูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา ถือเป็นสถานสงเคราะห์คนชราของเอกชนที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2457 โดยขุนนิพัทธ์จิระนคร ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ไร้ญาติ หรือปราศจากการได้รับการดูแลจากญาติ ถูกทำร้ายจากบุคคลในครอบครัว ไม่มีที่พักอาศัย หรือฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ปัจจุบันมูลนิธิดูแลผู้สูงอายุจำนวน 46 คน ในจำนวนนี้ประกอบไปด้วยผู้สูงอายุเพศชายจำนวน 25 คน และเป็นเพศหญิงจำนวน 21 คน ซึ่งผู้สูงอายุจะมาจากหลายจังหวัด โดยมูลนิธิจะรับเฉพาะผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และยังคงมีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ โดยทางมูลนิธิรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการดูแลผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิ [3]

วัยสูงอายุ ถือว่าเป็นวัยสุดท้ายของชีวิต เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ มากมาย จากการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีววิทยาดังกล่าวและอายุที่เพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุ จึงส่งผลทำให้ผู้สูงอายุมีโรคประจำตัวต่าง ๆ ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคอ้วน โรคความดันโลหิต โรคกล้ามเนื้อกระดูกและข้อ โรคสมองเสื่อม โรคเกี่ยวกับประสาทสัมผัสด้านการมองเห็น ด้านการได้ยิน โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารโรคเกี่ยวกับระบบไหลเวียนเลือด และโรคเกี่ยวกับระบบการขับถ่ายปัสสาวะ เป็นต้น [4] นอกจากนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายหรือด้านชีววิทยาประกอบกับการมีโรคประจำตัวของผู้สูงอายุจึงทำให้ส่งผลกระทบต่อจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุด้วย โดยเมื่อร่างกายเสื่อมถอยลง

ความสามารถในการทำกิจกรรมหรืองานบางอย่างลดลงจึงส่งผลกระทบต่อจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกด้อยคุณค่า เหนงา เศร้า น้อยใจ อีกทั้งยังถือว่าเป็นวัยที่มีสัดส่วนของผู้ที่มีระดับสุขภาพจิตต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานของสุขภาพจิตคนทั่วไป [5] รวมถึงการต้องการความสนใจเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง โดยเฉพาะ บุคคลในครอบครัว ลูกหลาน ประกอบกับ เป็นวัยที่ต้องพบกับการสูญเสียไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียคนรัก อาชีพ บทบาท ตำแหน่ง หน้าที่การงาน และรายได้ส่งผลกระทบต่อจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน โดยวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องเผชิญกับภาวะของการสูญเสีย เช่น สูญเสียสุขภาพสุขภาพที่ดีเมื่ออายุมากขึ้น สูญเสียทางด้านสภาพจิตใจ เป็นวัยที่ต้องเผชิญกับการพลัดพรากจากคนรัก คู่ครอง คู่ครองเสียชีวิต หรืออาจเกิดการสูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัว เนื่องจากในวัยนี้บุตรจะแต่งงานมีครอบครัว และมักจะแยกย้ายไปอยู่ส่วนตัว ทำให้มีกิจกรรมร่วมกันลดลง อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะของโครงสร้างครอบครัว การเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างของสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ส่งผลต่อสัมพันธภาพระหว่างผู้สูงอายุและบุคคลในครอบครัว [6]

การมีสัมพันธภาพนั้นจะเกิดได้ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลระหว่างกลุ่ม และบุคคลกับสังคม โดยธรรมชาติของบุคคลมักจะเกิดความเหงาเมื่ออยู่คนเดียว ดังนั้นจึงต้องหาเพื่อนหรือกลุ่มเพื่อนมีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อลดความเหงา นอกจากนั้น การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลจะนำมาซึ่งการได้รับความช่วยเหลือ ทำให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย ทำให้ได้รับการยอมรับและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย [7]โดยการเกิดสัมพันธภาพในผู้สูงอายุสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายปัจจัย และการสร้างสัมพันธภาพที่ดีเกิดขึ้นกับวัยสูงอายุก็นจะช่วยให้เกิดการพัฒนาในด้านคุณภาพชีวิต ดังนั้นการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่นนั้นถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญในการดำเนินชีวิตและเป็นความสุขของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะ การมีสัมพันธภาพกับบุคคลภายในครอบครัว ดังผลการศึกษาที่พบว่าผู้สูงอายุที่มีสัมพันธภาพในครอบครัวดีมีสุขภาพจิตดีกว่าผู้สูงอายุที่มีสัมพันธภาพภายในครอบครัวไม่ดี บทบาทของครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และสัมพันธภาพกับกลุ่มเพื่อนยังเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับผู้สูงอายุด้วย [8] ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม คือ เพื่อน และเพื่อนมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน [9] นอกจากนั้นแล้วการจะส่งเสริมและสร้างให้ผู้สูงอายุมีการมองเห็นคุณค่าในตนเอง หรือมีเป้าหมายในชีวิตนั้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอยู่จนช่วงวัยสุดท้ายของชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งจะต้องทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่ตนเองยังมี

ประโยชน์ มีศักยภาพหรือมีคุณค่าในตนเองอยู่ ด้วยการตั้งศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ ที่ผู้สูงอายุมีอยู่ในตัวเองออกมาให้ได้มีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน เรียนรู้ โดยผ่าน กระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ผู้สูงอายุจะรู้สึกมีความสุขและมีคุณค่าถ้าผู้สูงอายุมี ทักษะทางสังคมในระดับสูง เช่น การมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น เพื่อนบ้านวัยเดียวกัน และต่างวัย เป็นผู้ถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ขัดเกลาทางสังคมให้แก่บุคคลรุ่นหลัง ตลอดจนประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิต ทำให้ผู้สูงอายุสามารถเผชิญต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านสุขภาพ สถานภาพ และความมั่นคงในชีวิตได้มากกว่าคนวัยอื่น [10] หรือแม้กระทั่ง การทำให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเองได้ ลดการพึ่งพาจากลูกหลานทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ อย่างมีความสุขภายใต้สภาวะการณ์ในปัจจุบัน

นอกจากนั้นพบว่า ปัจจัยการดูแลตนเองอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข คือ การที่ผู้สูงอายุคิดว่าการแต่งกายที่สะอาดสวยงามและเหมาะสมทำให้ผู้ที่พบเห็น ชื่นชมและยอมรับตนเอง ทำให้รู้สึกว่าคุณค่ามากขึ้น นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้สูงอายุได้ปรับตัวเพื่อรักษาสุขภาพทางด้านจิตใจและสังคมของตนเองโดยการเข้าร่วมกิจกรรม ชุมชน การคิดเชิงบวก และการนับถือศาสนา [11] อีกทั้งยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่จะส่งผลต่อการมองเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุอีกด้วย ดังการศึกษา [12] ที่พบว่า ความภาคภูมิใจในชีวิตที่ประสบความสำเร็จหรือทำประโยชน์ให้แก่ ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม ความช่วยเหลือที่ให้หรือได้รับจากบุตรหลาน หรือญาติ และเพื่อน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับบุตรหลาน หรือญาติ และเพื่อน รวมถึงการศึกษา [13] ที่พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเห็นค่าในตนเอง ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง พฤติกรรมการดูแลตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ผลสัมฤทธิ์ ด้านการเรียนการทำงาน รวมถึงลักษณะบุคลิกภาพ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเห็นคุณค่า ในตนเอง ในขณะที่ระดับความเครียด และความวิตกกังวล มีความสัมพันธ์ทางลบกับ การเห็นคุณค่าในตนเองและการศึกษา [14] ที่พบว่าผู้สูงอายุทำกิจกรรมหลายอย่างใน ครัวเรือน เช่น การทำสวน การซื้อหาอาหาร การทำความสะอาดบ้านเรือน รวมถึงการ ช่วยดูแลบุตรหลานซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นปัจจัยที่เป็นตัวเสริมหรือสนับสนุน กระตุ้นให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าภายในตนเองและสามารถอยู่ร่วมกันกับครอบครัว ในสังคมได้อย่างมีความสุขตลอดจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลและการมองตนเอง ในปัจจุบันกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจ้าว จังหวัดสงขลา อันเนื่องมาจากการช่วยเหลือของมูลนิธิส่วนใหญ่จะเป็นการช่วยเหลือดูแลทางด้านปัจจัยสี่

ที่เป็นหลักในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุเท่านั้นถือว่าเป็นการช่วยบรรเทาความทุกข์ทางด้านร่างกายแต่ยังไม่ได้ครอบคลุมถึงการบรรเทาความทุกข์ในด้านจิตใจของผู้สูงอายุดังผลการศึกษา [15] ที่พบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การเห็นคุณค่าในตนเองมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ครอบคลุม รวมถึงหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับกิจกรรมในการช่วยเหลือผู้สูงอายุในมูลนิธิ หรือในศูนย์ต่าง ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุมากขึ้น

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการมองเห็นตนเองในปัจจุบันกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจังหวัง จังหวัดสงขลา

ระเบียบวิธีการศึกษา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพใน 4 ด้าน คือ สัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมมูลนิธิ สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ สัมพันธภาพกับญาติ สัมพันธภาพกับชุมชน และการมองเห็นตนเองในปัจจุบันกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้สูงอายุทั้งหมดในมูลนิธิจังหวัง จังหวัดสงขลา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 24 คน ที่มีคุณสมบัติของผู้สูงอายุที่ ยังคงมีความสามารถในการฟัง พูด สื่อสารได้ดี และเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเพื่อตอบแบบสอบถาม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการมองเห็นตนเองในปัจจุบันกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุของฟานี สนิทนากุล [16] ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบเพื่อหาค่าความเชื่อมั่นโดยวิธีวัดความสอดคล้องภายในด้วยสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha-Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .87 และได้ขออนุญาตในการนำแบบสอบถามมาใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดทฤษฎีการเห็นคุณค่าในตนเองของคุเปอร์สมิท [17] มาเป็นกรอบในการศึกษาซึ่งอธิบายได้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเองนั้นเป็นการรับรู้และประเมินตนเองของบุคคลแล้วแสดงออกไปในแง่ของการยอมรับตนเองซึ่งแสดงให้เห็นถึงขอบเขตความเชื่อของบุคคลที่มีต่อตนเอง ในความสามารถ ความสำคัญ ความสำเร็จ และการมีคุณค่าในตนเอง รวมไปถึงการรับรู้จากการประเมินของบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง ซึ่งเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในตนเอง และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน และสังคม โดยตัวแปรอิสระ คือ สัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมมูลนิธิ สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ สัมพันธภาพกับญาติ สัมพันธภาพกับชุมชน และการมองเห็นตนเองในปัจจุบัน ส่วนตัวแปรตาม คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมอาร์ (R Program) เพื่อหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของสเปียร์แมน (Spearman Rank Correlation Coefficient) โดยการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยการวิเคราะห์สหสัมพันธ์แบบไม่ใช้พารามетริก

การกำหนดเกณฑ์การแปลผล

ในการให้ความหมายค่าเฉลี่ย คือ 1.00-1.49 (น้อยที่สุด) 1.50-2.49 (น้อย) 2.50-3.49 (ปานกลาง) 3.50-4.49 (มาก) และ 4.50-5.00 (มากที่สุด) [18] และการแปลผลค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ [19] ได้กำหนดเกณฑ์ไว้ดังนี้ r 0.00-30 (สัมพันธ์ระดับต่ำมาก) 0.30-0.50 (สัมพันธ์ระดับต่ำ) 0.50-0.70 (สัมพันธ์ระดับปานกลาง) 0.70-0.90 (สัมพันธ์ระดับสูง) 0.90-1.00 (สัมพันธ์ระดับสูงมาก)

ผลการศึกษา

1. จากข้อมูลทั่วไปของผู้สูงอายุผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้สูงอายุในมูลนิธิจังหวัดสงขลา ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 62.5) การนับถือศาสนานับถือศาสนาพุทธทั้งหมด (ร้อยละ 100) สถานภาพส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นหม้ายมากที่สุด (ร้อยละ 37.5) อาชีพสุดท้ายก่อนที่จะมาอยู่ในมูลนิธิส่วนใหญ่ในระดับที่เท่ากัน คือ ประกอบอาชีพรับจ้าง และอาชีพอื่น ๆ (ร้อยละ 37.5) ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับที่เท่ากันคือผู้สูงอายุจะไม่ได้รับการศึกษา และจบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 37.5) และผู้สูงอายุ

ส่วนใหญ่มีโรคประจำตัว (ร้อยละ 58.3)

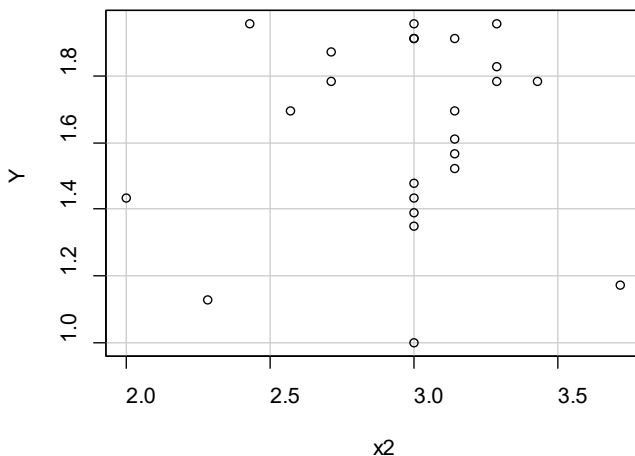
2. ผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในระดับน้อย ($\bar{X} = 0.28$) โดยผู้สูงอายุมีสัมพันธภาพระหว่างเพื่อนในมูลนิธิ สัมพันธภาพระหว่างเจ้าหน้าที่ สัมพันธภาพระหว่างชุมชน และการมองตนเองในปัจจุบัน อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 0.62$, $\bar{X} = 0.37$, $\bar{X} = 0.78$, $\bar{X} = 0.62$) และผู้สูงอายุมีสัมพันธภาพระหว่างญาติ และมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองระดับน้อย ($\bar{X} = 1.16$, $\bar{X} = 0.28$) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของแต่ละตัวแปร

ตัวแปร	Mean Score	S.D.	ระดับ
ตัวแปรตาม			
ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง	1.63	0.28	น้อย
ตัวแปรอิสระ			
สัมพันธภาพกับเพื่อนในมูลนิธิ	3.06	0.62	ปานกลาง
สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่	2.97	0.37	ปานกลาง
สัมพันธภาพกับญาติ	1.93	1.16	น้อย
สัมพันธภาพกับชุมชน	2.89	0.78	ปานกลาง
การมองตนเองในปัจจุบัน	3.00	0.62	ปานกลาง

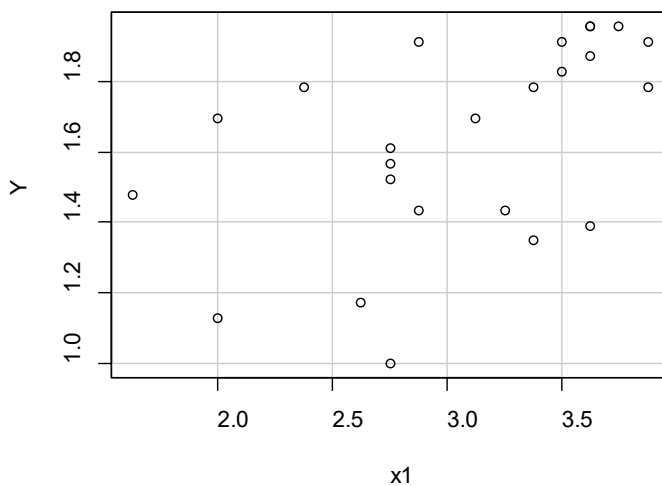
3. สัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมมูลนิธิมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.60$) (ดังภาพประกอบที่ 1) สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา ($\rho = 0.10$) (ดังภาพประกอบที่ 2) สัมพันธภาพกับญาติไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา ($\rho = 0.10$) (ดังภาพประกอบที่ 3) สัมพันธภาพกับชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.52$) (ดังภาพประกอบที่ 4) การมองเห็นตนเองในปัจจุบันของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลามีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็น

ความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.76$) (ดังภาพประกอบที่ 5)

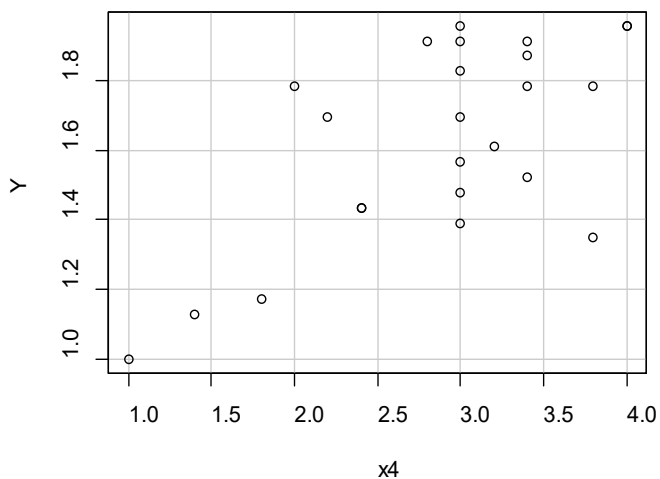
$S = 939.46$ $P\text{-value} = 0.002$ $\rho = 0.60$

ภาพที่ 1 สัมพันธ์ภาพกับเพื่อนในมูลนิธิกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

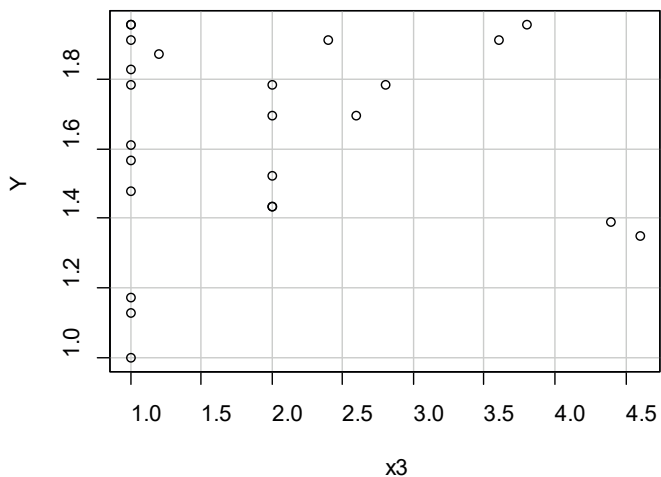
$S = 2065.2$ $P\text{-value} = 0.635$ $\rho = 0.10$

ภาพที่ 2 สัมพันธ์ภาพกับเจ้าหน้าที่กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

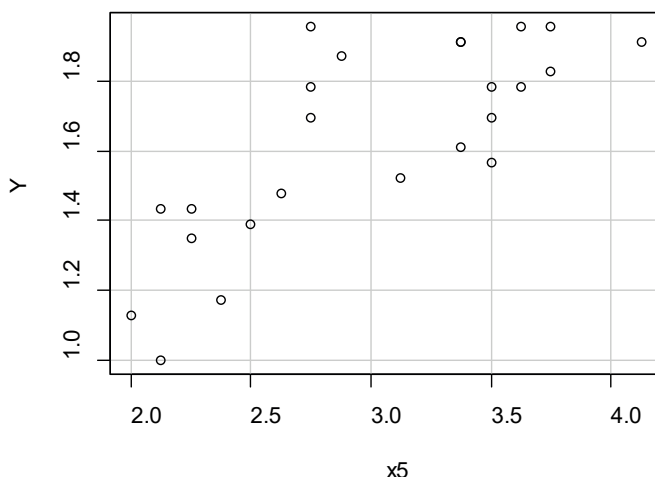
$S = 2213.1$ P-value = 0.860 rho = 0.10

ภาพที่ 3 สัมพันธ์ภาพกับญาติกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

$S = 1099.2$ P-value = 0.009 rho = 0.52

ภาพที่ 4 สัมพันธ์ภาพกับชุมชนกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

ภาพที่ 5 การมองเห็นตนเองในปัจจุบันกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

สรุปและอภิปรายผล

1. ผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในระดับน้อย ($\bar{X} = 0.28$) คือ ผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่วมีความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองระดับต่ำ อาจกล่าวได้ว่าการที่ผู้สูงอายุจะต้องมาอาศัยอยู่ในมูลนิธิจึงฮั่ว ซึ่งจัดว่าเป็นมูลนิธิที่ให้การสงเคราะห์หรือช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ไร้ญาติ ไม่ได้รับการดูแลจากญาติ หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี จึงทำให้รู้สึกว่าตนเองมาอาศัยอยู่ในมูลนิธิแห่งนี้เปรียบเสมือนกับตนเองถูกทอดทิ้ง ไม่มีคุณค่า ไม่สามารถที่จะทำอะไรให้เกิดประโยชน์ได้ เนื่องด้วยสภาพทางด้านกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัย จึงส่งผลต่อสภาพทางจิตใจของผู้สูงอายุและทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกไม่มีคุณค่าในตนเอง ซึ่งความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับตนเองในคุณค่าหลาย ๆ ด้านที่ตนเองมีอยู่ โดยตนเองเป็นผู้ประเมินจากคุณค่าที่ตนมองว่าตนมีอยู่หรือเป็นอยู่ โดยเปรียบเทียบกับคุณค่าที่ตนเองปรารถนาอยากจะเป็น หากตนมองเห็นว่าลักษณะ ที่ตนเป็นอยู่นั้นคล้ายคลึงหรือเหมือนกับลักษณะที่ตนอยากจะเป็น บุคคลก็จะเกิดความพึงพอใจในความเป็นตนเอง ในสถานการณ์เช่นนี้ก็จะทำให้บุคคลนั้นจะมีระดับการยอมรับนับถือตนเองสูง ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลมองเห็นลักษณะที่ตนเป็นอยู่แตกต่างหรือห่างไกลจากที่ตนปรารถนาจะเป็นบุคคลที่ไม่พึงพอใจในตนเอง ระดับการ

ยอมรับตนเองก็จะมีน้อย ขาดความมั่นใจ และยอมรับนับถือตนเองในระดับต่ำ [20]

2. ด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมมูลนิธิมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.60$) คือ การมีสัมพันธภาพกับเพื่อนส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อาจกล่าวได้ว่า การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือการมีสัมพันธภาพนั้นจะเกิดได้ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลระหว่างกลุ่ม และบุคคลกับสังคม โดยธรรมชาติของบุคคลมักจะเกิดความเหงาเมื่ออยู่คนเดียว ดังนั้นจึงต้องหาเพื่อนหรือกลุ่มเพื่อนมีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อลดความเหงา นอกจากนั้น การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลจะนำมาซึ่งการให้ได้รับความช่วยเหลือ ทำให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย ทำให้ได้รับการยอมรับและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย [7] ดังนั้น เพื่อนถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อผู้สูงอายุ เนื่องจากสังคมของผู้สูงอายุแคบลงโดยเหลือเพียงครอบครัว ญาติ และเพื่อนเท่านั้น ซึ่งในบริบทของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิจึงฮั่วอาจจะเหลือแค่กลุ่มเพื่อนเท่านั้น ดังนั้น กลุ่มเพื่อนจึงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว สอดคล้องกับผลการศึกษา [9, 16] ที่พบว่า สัมพันธภาพกับเพื่อนร่วมศูนย์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ และที่พบว่าปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม คือ เพื่อนและเพื่อนมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนอีกด้วย

3. ด้านสัมพันธภาพกับชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.52$) คือ การมีสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิจึงฮั่ว สามารถที่จะออกไปข้างนอกมูลนิธิเพื่อหาซื้อข้าวของเครื่องใช้ หรืออาหารที่ตนต้องการรับประทานนอกเหนือจากที่มูลนิธิจัดเตรียมไว้ให้จึงทำให้ต้องมีการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกในบริเวณใกล้เคียง ดังนั้น สัมพันธภาพระหว่างผู้สูงอายุกับชุมชนจึงมีความสำคัญทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง สอดคล้องกับผลการศึกษา [16] ที่พบว่า สัมพันธภาพกับชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ผลการศึกษา [12, 21] พบว่า การทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และพบว่า การสนับสนุนทางสังคม

จากชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางกาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4. ด้านการมองเห็นตนเองในปัจจุบันของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\rho = 0.76$) คือ การรับรู้และมองเห็นตนเองในปัจจุบันถึงการมีอายุเพิ่มขึ้น การมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุในมูลนิธิจึงฮั่ว อาจกล่าวได้ว่า หากผู้สูงอายุมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองในปัจจุบันสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็จะส่งผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองด้วยสอดคล้องกับผลการศึกษา [10] พบว่าผู้สูงอายุคนใดที่มีทัศนคติที่ดีต่อการเป็นผู้สูงอายุ ก็จะมีความรู้สึกเป็นสุขกับชีวิตในปัจจุบัน ไม่หุดห่อต่อสภาพร่างกายที่เสื่อมโทรมลง แสวงหาความสุขจากความสงบ มีที่พึ่งทางศาสนาและหากิจกรรมอื่น ๆ ทำเพื่อให้ตนเองไม่เกิดความรู้สึกไร้ประโยชน์ อีกทั้งยังรู้สึกกว่าตนเองสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่บุตรหลาน มีความมั่นคง และรู้สึกกว่าตนเองมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และผู้สูงอายุที่มีทักษะทางสังคมสูง ย่อมมีความสุขในชีวิตสูง

จากผลการศึกษาพบว่า สัมพันธภาพระหว่างเพื่อน สัมพันธภาพระหว่างชุมชน และการมองเห็นตนเองในปัจจุบัน ถือเป็นตัวแปรสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิ ดังนั้น มูลนิธิ บ้านพักคนชรา หรือสถานสงเคราะห์คนชรา ควรจะส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมที่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุด้วยกันภายในมูลนิธิ บ้านพักคนชรา หรือสถานสงเคราะห์ รวมถึงการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมกับการกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนเพื่อให้ผู้สูงอายุได้ใช้ศักยภาพของตนเองที่มีอยู่เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอันจะส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุอีกด้วย และจากผลการศึกษาในหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะนำผลการศึกษาที่พบไปปรับใช้ในการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในมูลนิธิได้อย่างเหมาะสม โดยการเลือกใช้กิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุและให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่มเพื่อน และชุมชนเพื่อเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นเพื่อผู้สูงอายุจะได้รู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า รวมถึงการปรับทัศนคติที่ดีของผู้สูงอายุในมูลนิธิต่อการเป็นผู้สูงอายุเพื่อเพิ่มมุมมองการมองเห็นตนเองในปัจจุบันให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นซึ่งจะส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุต่อไป

ข้อจำกัดของการวิจัย

ในงานวิจัยนี้มีข้อจำกัดในด้านกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยที่มีจำนวนน้อยซึ่งทำให้สามารถเจาะจงผู้ที่สามารถตอบคำถามได้ และมีระยะเวลาจำกัดในการศึกษาจึงทำให้มีข้อจำกัดในการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยซึ่งจะต้องขออนุญาตและนำแบบสอบถามของฟานี สนิทนากุล [16] มาใช้ในงานวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). แนวทางการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- [2] สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2550). รายงานสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- [3] นาถยา ธรรมเพชร มาธูรี อุไรรัตน์ ผู้สัมภาษณ์ ณ มูลนิธิสงเคราะห์คนชราอนาถา ในจังหวัดสงขลา. 23 มกราคม 2560.
- [4] มาธูรี อุไรรัตน์. (2552). การดูแลตนเอง การดูแลของครอบครัวและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ กรณีศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านปากกัน เทศบาลเมืองคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- [5] สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2551). สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจสุขภาพจิตของคนไทย พ.ศ. 2551-2553. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2560, จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/mentalHealthRep53.pdf>.
- [6] อรพรรณ ลือบุญชัย. (2545). การพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [7] สุภาวดี พุฒิน้อย. (2547). ความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพกับผู้อื่นกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยในสถานสงเคราะห์. การค้นคว้าอิสระ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- [8] พรพจน์ กิ่งแก้ว. (2538). **องค์ประกอบทางด้านครอบครัวที่มีผลต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ตำบลช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [9] มალიณี วงษ์สิทธิ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ. (2541). **ครอบครัวและผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีกรุงเทพมหานครและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [10] นนทรี วงษ์วิจารณ์ และสุภาณี สนธิรัตน์. (2556). “ทัศนคติต่อการเป็นผู้สูงอายุ การดูแลตนเอง ทักษะทางสังคม และความผาสุกในชีวิตของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุอำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี”, **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**. 39(2), 66-79.
- [11] สุกัญญา วชิรเพชรปราง. (2553). “บทบาทผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวอย่างมีความสุข ในชุมชนกึ่งเมือง จังหวัด นครราชสีมา”, **วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา**. 16(1) มกราคม-มิถุนายน, 50-59.
- [12] ปริญญ์ โดมานะ และระวีวรรณ ศรีสุชาติ. (2548). “ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุและปัจจัยเกื้อหนุนอื่น ๆ”, **วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย**. 13(1), 28-37.
- [13] ชไมพร เจริญครบุรี. (2546). **การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าในตนเองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533- 2543**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- [14] มალიณี วงษ์สิทธิ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ. (2537). “ศักยภาพของผู้สูงอายุในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ : ข้อมูลจากงานวิจัย”, **วารสารประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. 10(1) มีนาคม, 46-49.
- [15] ปรียาภรณ์ ตั้งเพียร. (2551). **การสนับสนุนทางสังคม การเห็นคุณค่าในตนเองกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี**. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- [16] ฟานี สนิทนากุล. (2554). **ความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองและการมองตนเองในปัจจุบันของผู้สูงอายุในศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านทักสิน จังหวัดยะลา**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- [17] Coopersmith. S. (1981). **The Antecedents of Self-Esteem** (2nd ed). Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press.
- [18] เกษตรชัย และหิมี. (2554). **การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปริมาณด้วยโปรแกรม R แพ็คเกจ R commander** สงขลา. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- [19] Hinkle,D.E, William, W. and Stephen G.J. (1998). **Applied Statistics for the Behavior Sciences**. 4th ed. New York : Houghton Mifflin.
- [20] จารุวรรณ ต. สกุล และทัศนาศ บุญทอง. (2544). “เครื่องมือของพยาบาลจิตเวชในการบำบัดทางจิต. ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช”. เอกสารการสอนชุดวิชาการส่งเสริมสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช. หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- [21] สุชาติ สมบุญย์สุข. (2552). **การเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการทางกายในสมาคมคนพิการจังหวัดสมุทรปราการ**. กรุงเทพฯ: ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม.กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.